

ISLAMSKE VISOKOŠKOLSKE INSTITUCIJE I PERSPEKTIVE NJIHOVOGA RAZVOJA*

Dr. Nusret ISANOVIĆ
Amina ISANOVIĆ

Uvod

Prema Monteilovoj i tipologiji islamske kulture Seyyeda H. Nasra, muslimani Bosne i Hercegovine pripadaju *turskoj zoni*, nekad jedinstvenog svijeta islama. Bosna se, kao i ostale zemlje Balkana i srednje Evrope, susrela sa islamom posredstvom osmanskih Turaka, koji su ove krajeve osvajali tokom druge polovine XIV., u XV. i XVI. stoljeću te u njima razvili nadmoćne oblike islamske kulture. Unatoč etničkoj razlici, muslimane ovog područja snažno prožima turski oblik islama, što se osobito očituje prisustvom sufijskih redova turskog porijekla, prihvatanju hanefijske pravne škole, turske literature, arhitekture i obrazovanja. Ova činjenica zadugo je odredila i poseban karakter kulture bosanskih muslimana (Bošnjaka) i presudno uticala na oblikovanje njihovog islamskog identiteta. Bosna je, kao nijedna evropska zemlja, određena da više od jednog milenija bude mjesto susreta različitosti, religioznih, duhovnih, kulturnih i etničkih. U njoj se susreću, ali i međusobno razmeđuju svjetovi Istoka i Zapada, svjetovi pravoslavlja, katoličanstva i islama.

Zahvaljujući ovoj iznimnoj kulturno-povijesnoj okolnosti, u Bosni je nastao bogat duhovni i kulturni život, raznorodan, relativno

otvoren i dovoljno tolerantan prema razlikama i posebnostima drugog i drukčijeg, što je, bez dileme, uticalo i na oblikovanje naročite naravi vjerovanja, mišljenja i osjećanja njenih naroda te odredilo posebnu sudbinu njene obrazovanosti. Naročita karakteristika te obrazovanosti jest njena *plurilingvalnost*. U pogledu upotrebe jezika i pisma, Bosna je tokom *osmansko-turskog perioda* svjedočila možda u svijetu jedinstven multilaterani fenomen. U njoj se je govorilo i pisalo na šest svjetskih jezika. Na svakom od njih je nastala znatna literatura, kao svjedočanstvo tri duhovna toka i tri svijeta kulture: zapadno-kršćanskog, istočno-pravoslavnog i islamskog. Najrazvijenije i najdominantnije obrazovanje tog perioda bilo je, svakako, islamsko. Njega je određivala posebna dimenzija jezičkog univerzuma tadašnje Bosne. Riječ je o *kvadrilingvalnom fenomenu*. Različitost glavnih jezika islamske kulture: arapskog, turskog i perzijskog, zajedno sa bosanskim, kao jezikom autohtonog muslimanskog stanovništva Bosne, tkala je osebujan horizont jezičkog iskustva kao naročitog obilježja bosanskog svijeta postojanja. Učeni muslimani su svoja djela iz vjerskih znanosti, teologije, filozofije, logike i lingvistike pisali na arapskom, djela iz književnosti i duhovne poezije na perzijskom, a za

* Rad je prezentiran na Međunarodnoj konferenciji „Visoko obrazovanje u muslimanskom svijetu: Izazovi i perspektive“ održanoj 24. i 25. III 2008. god. u Kuala Lumpuru. Konferenciju su organizovali Internacionalni institut za muslimansko jedinstvo (IIMU) i Ured za međunarodnu saradnju i razmjenu Internacionalnog islamskog univerziteta u Maleziji u saradnji sa ISESCO-om i Federacijom univerziteta islamskoga svijeta (FUIW).

administrativne potrebe korišten je turski jezik. Na bosanskom jeziku nastala je posebna vrsta literature pisane arapskim pismom, poznata kao *alhamijado književnost*. Bosanski katolici su se, uglavnom, školovali u Italiji, Austriji i Ugarskoj te su, osim na bosanskom, pisali na latinskom, talijanskom i njemačkom jeziku. Pravoslavci su se obrazovali u manastirima, a u pisanju djela služili su se crkvenoslavenskim jezikom.¹ Jevreji, koji su zbog kršćanskih progona iz Španije u XVI. stoljeću našli utočište u Bosni, donijeli su vlastiti jezik poznat kao *ladino*, koji je varijanta španskog jezika nastala u poznom periodu njihovog boravka u Endelusu.²

PRETPOVIJEST ISLAMSKOG VISOKOG OBRAZOVANJA U BIH

Od dolaska Osmanlija 1463. godine, pa sve do 1878. godine, nastupanjem austro-ugarskog doba, muslimansko obrazovanje i školstvo u Bosni i Hercegovini bilo je dio osmanskog sistema, koji je postepeno uveden prvo "posredstvom izgradnje džamija i tekija u pojedinim naseljenim mjestima, gdje se počeo širiti islam, a potom, izgradnjom mekteba i medresa".³

Počeci visokog obrazovanju u BiH vezani su za uspostavljanje tursko-osmanskog sistema medresa na njenom tlu početkom XVI. stoljeća, tačnije za osnivanje njene najreprezentativnije tradicionalne obrazovne institucije, *Gazi Husrev-begove medrese* u Sarajevu. Od 1537., godine njenog osnivanja, imala je viši rang od ostalih medresa. Ustvari, bila je jedina medresa u Bosni koja je imala "status više škole, odnosno fakulteta"⁴, što je, pored ostalog, određeno vakufnamom njenog osnivača Gazi Husrev-

bega⁵, najznamenitijeg namjesnika Bosne, a posvjedočeno karakterom nastavnog programa, ugledom njenih profesora (*muderrisa*) i visinom plaće koju su primali.⁶ "Postavljena na sigurne temelje, materijalno osigurana, sa muderisima katkad nadaleko čuvenim, ova medresa slovila je kao prva na zapadu Balkanskog poluostrva".⁷ Svršenici nižeg i srednjeg stepena obrazovanja, koji su nastavljali školovanje, mogli su se upisati ili na Gazi Husrev-begovu medresu u Sarajevu ili na neko od poznatih učilišta u Osmanskom carstvu, smještenih u centrima njegove kulture, poput Burse, Edirne (Hadrijanopolisa) i naročito Istanbula, gdje su već funkcionirale *Sahn-i seman* medrese⁸, odnosno neka od najpresti-

5 U vakufnami je Gazi Husrev-beg tražio da *muderris* koji će predavati u njegovoj medresi „bude učen, spreman, savršen i iskusan“, da „predavanjem i pisanjem diže zastore istine“, da svojim obrazovanjem sjedinjuje tradicionalne i spekulativne znanosti. U Medresi bi se, osim temeljnih vjerskih disciplina predavalo „i ostalo, što bude iziskivao običaj i mjesto.“ Gazi Husrev-beg je, dakle, imao namjeru da od ovog učilišta načini višu školu, „malu univerzu“, koja će uvažavati duh vremena i odgovarati svim zahtjevima islamskog nauka. (Vidi: Hajrudin Čurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983, str. 132.; Ćiro Truhelka, *Gazi Husrev-beg, njegov život i njegovo djelo*, preštampano iz Glasnika Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, XXIV, 1912. Sarajevo, 1872, str. 84.)

6 Vidi: Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, str. 172.; Gazi Husrev-begova medresa bila je jedina muslimanska odgojno-obrazovna institucija u Bosni u doba Osmanlija čiji su profesori, kao i njihove kolege u Istanbulu, uposleni na visokim učilištima, imali plaću 50 akči dnevno.

7 Hajrudin Čurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918*, str. 134.

8 *Sahn-i seman* ili *Semaniye* medrese čine najviši stupanj tzv. unutarnjih (*dâhil*) medresa u klasičnom periodu Osmanskog carstva. Prvobitno su se zvale *medâris-i semaniye*, a osnovao ih je Sultan Mehmed Fatih u sklopu svog kongregacijskog kompleksa u Istanbulu. Unutar toga kompleksa nalazilo se osam glasovitih medresa, vođenih od osmorice najuglednijih učenjaka toga vremena. Kasnije će biti poznate pod imenom *sahn-i seman* medrese i predstavljat će najviši oblik osmanskog školstva. (Vidi: Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, str. 27. i 29.; Adnan A. Adivar, *Nauka kod osmanskih Turaka*, prijevero Kerima Filan, Islamska pedagoška akademija u Zenici, Zenica, 1999, str. 55-58.; Almut von Gladiß, "Architecture of the Ottoman Empire" U: Markus Hattstein i Peter Delius (ur.) *Islam- Art and Architecture*. Könemann Verlagsgesellschaft mbH, Cologne.

1 U jednom od svojih bosansko-hercegovačkih manastira - a riječ je o manastiru sv. Đorđa u Donjoj Sapotnici kod Goražda - 1519. godine počela je sa radom prva bosanska štamparija, najstarija u ovom dijelu Evrope.

2 Posebno kulturno blago Jevreja u Bosni jeste *Sarajevska hagada*. Riječ je o iluminiranom rukopisu izuzetne ljepote iz XIV stoljeća, koja se smatra jednom od najljepših umjetničkih djela te vrste u svijetu. U njoj je sadržana zbirka molitvi i duhovnih pjesama za prve večeri jevrejskog blagdana Pesaha.

3 Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski centar Mostar, Mostar, 1999, str. 15.

4 Isto, str. 153.

žnijih učilišta tadašnjeg muslimanskog svijeta, poput Mehmed-Fatihovog, Sultan-Sulejmanovog te učilišta Aja Sofija.⁹

Osim Gazi Husrev-begove medrese, kasnije je osnovano još nekoliko škola koje su muslimanskoj zajednici činile važne pretpostavke na njenom putu prema visokom obrazovanju. Takvim školama se mogu smatrati institucije poput *Daru 'l-muallimina*¹⁰ (1869. i 1893.), gdje su obrazovani vjeroučitelji mektepske nastave i nastave vjeronauke, te Šerijatska sudačka škola (1887.), najsavremenija i po rangu najviša škola svoga vremena u Bosni i Hercegovini, u kojoj se školovao kadar za potrebe šerijatskih sudova i službi Islamske zajednice.¹¹ Šerijatska sudačka škola osnovana je s ciljem da se na domaćem tlu i pod nadzorom austro-ugarske okupacione uprave - otrgnuto i neovisno od Istanbula, nekadašnjeg intelektualnog i kulturnog središta i bosanskih muslimana - školuje kadar za šerijatske sudove u Bosni i Hercegovini. Kako svojim nastavnim programom, tako i *pseudomaurskim* arhitektonskim stilom zgrade u kojoj je bila smještena, škola je trebala simbolizirati kraj jednog razdoblja u životu bosanskih muslimana, zasnovanog na duhovnoj i kulturnoj matrici

9 Vidi: Ismet Kasumović, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, str. 155.

10 Darul-muallimin (učiteljska škola) pripada sistemu novih obrazovnih institucija u Osmanskom carstvu. Osnivane su tokom šezdesetih i sedamdesetih godina XIX stoljeća s ciljem osavremenjavanja obrazovanja i reformiranja nastave u mektebima. U Sarajevu je Darul-muallimin osnovana 1869. godine i nakon zatvaranja, ponovo otvorena 1892. godine. Tu su se obrazovali učitelji po novom i savremenijem nastavnom programu, osposobljeni da predaju reformiranu mektepsku nastavu i nastavu vjeronauke. Ova škola je prestala sa radom 1917/18. godine integrirajući se u Gazi Husrev-begovu medresu. (Vidi: Hajrudin Čurić, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918*, str. 158-160. i 241-245.)

11 Škola je bila pod nadzorom i kontrolom Zemaljske vlade. Njen nastavni program trebalo je uskladiti sa obavezama budućih kadija koji će raditi u sudovima i službama Islamske zajednice. Usvojeni program učenicima škole je osiguravao znanja iz područja šerijatskog i građanskog prava, te iz opće kulture. Statutom ove škole (čl. 1) bilo je predviđeno da se ona bavi i unapređenjem nauke. „Međutim, naučni rad na školi ostao je dosta nezapažen.“ (Vidi: Halid Buljina, „Sto godina muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini“. U: *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, Sarajevo, 2/1989, str. 117-118.)

islama, a početak drugog, zasnovanog na novoj, zapadnoevropskoj paradigmi i njenim orijentacijskim referencama. Tako da se ovaj period može razumijevati i kao *doba smjene obrazovnih paradigmi*, a to nužno znači i stanovitih promjena u odgojno-obrazovnoj teleologiji i orijentacijskoj topologiji bosanskih muslimana. Više puta su propitivane mogućnosti i vršeni naponi da se Šerijatska sudačka škola transformira u fakultet ili u visoku školu. Ali, do toga nije došlo. Razlog tome su neusaglašeni stavovi muslimanskih uglednika i odsustvo strategije u planiranju visokog obrazovanja, sve izraženija tendencija da nad muslimanskim obrazovnim institucijama kontrolu imaju nemuslimani, zaziranje od sve naglašenijeg širenja laicizacije, te osobito u nedostatku akademski stasalog nastavno-naučnog kadra.

Umjesto toga, tek 1935. godine osnovana je Viša islamska šerijatsko-teološka škola u Sarajevu,¹² „prva muslimanska škola fakultetskog ranga“¹³, koja je ozbiljivala nivo visokoškolskog obrazovanja u modernom značenju te riječi. Ona je osnovana sa „zadatkom da školuje visokokvalificirani kadar za sudove, nastavnike u gimnazijama i drugim srednjim i njima ravnim školama te fakultetski obrazovan kadar za islamske vjerske zajednice“.¹⁴ Za razliku od Gazi Husrev-begove medrese, ustanovljene na islamskoj obrazovnoj paradigmi - a koja je, nažalost, usljed duge petrifikacije i nemoći da

12 Škola je osnovana Uredbom sa zakonskom snagom Ministarstva prosvjete Kraljevine Jugoslavije 31. marta 1935. godine sa zadatkom da njeguje islamsku šerijatsko-teološku nauku i da sprema kandidate za državne, „samoupravne“ i vjerske službe za koje se traži viša islamska šerijatsko-teološka sprema. Tokom četverogodišnjeg studija u Školi su se izučavali predmeti iz tri znanstvena polja: 1) pravnog (šerijatsko, nasljedno, bračno, porodično i vakufsko pravo, potom svjetovno pravo: enciklopedija, historija slavenskog prava, građansko, rimsko, ustavno, upravno i crkveno pravo); 2) teološkog (fikih, tefsir, hadis, akaid, i ilm ul kalam, historija islama, ahlak, vaz, metodika vjerske nastave); 3) lingvističkog (arapski, turski i perzijski jezik). Predavale su se još i logika i psihologija. Diploma Škole imala je nivo fakultetske diplome, što je omogućavalo neku vrstu postdiplomske specijalizacije, ali ne i doktorski studij.

13 Halid Buljina, „Sto godina muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini“. U: *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, Sarajevo, 2/1989, str. 119.

14 Isto, str. 118.

se transformira u skladu sa vlastitim načelima, potrošena - ove škole svjedoče napuštanje te paradigme i preuzimanje modernog, zapadno-evropskog modela obrazovanja.

SAVREMENE ISLAMSKE VISOKOŠKOLSKE INSTITUCIJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Stupanjem komunista na vlast, 1945. godine, došlo je do korjenite promjene društveno-političkog sistema i instaliranja ateizma kao oficijelnog pogleda na svijet. On će postati bezuvjetna osnova na kojoj će se decenijama zasnivati cjelokupna znanost i novi odgojno-obrazovni sistem. Svim školama u Bosni i Hercegovini koje su u svom programu imale vjerske predmete zabranjen je rad. Zatvorena je Viša islamska šerijatsko-teološka škola i medrese. S radom je nastavila samo Gazi Husrev-begova medresa te je tako jedina muslimanska obrazovna institucije koja je od svog osnivanja u prvoj polovini XVI. stoljeća do danas očuvala kontinuitet djelovanja.

Fakultet islamskih nauka u Sarajevu

Nakon stanovite liberalizacije jugoslavenskog društva i priznavanja prava bosanskim muslimanima na nacionalnu posebnost, konačno su se stekle mogućnosti za osnivanje islamskog fakulteta. Njegovim osnivanjem okrunjen je dugotrajni napor bosanskih muslimana da zadobiju vlastitu islamsku visokoškolsku instituciju¹⁵, čime je, ujedno, označen i početak savremene povijesti islamskog visokoškolskog obrazovanja u BiH.

Fakultet, pod imenom Islamski teološki fakultet, počeo je s radom 1977. godine. Njegov osnivač, Islamska zajednica, i krug visokih muslimanskih intelektualaca, koji su radili na kurikulumu studija, težili su osigurati izučavanje islama u perspektivi savremenog mišljenja i znanosti, nepristrano i znanstveno objekti-

15 Značaju njegovog otvaranja doprinijelo je i prisustvo brojnih uglednih gostiju iz muslimanskih zemalja: Sudana, Egipta, Jordana, Turske, Saudijske Arabije, Tunisa, Kuvajta, Ujedinjenih Arapskih Emirata, te predstavnika muslimanskih zajednica iz SAD i Kanade. (Vidi: Glasnik VIS-a 7/1977, str. 251-253).

vno, zatim, opskrbiti studente vjerodostojnim znanjima kojima će se potvrđivati vjernost primordijalnim vrelima islamskog vjerovanja sadržanih u Kur'anu i sunnetu posljednjeg Allahovog poslanika Muhammeda, a.s. Kao takav, on je "trebao doprinijeti savremenoj interpretaciji islamske misli, uključujući i njenu kritičku razradu".¹⁶ Fakultet je viđen i kao simbol susretanja i međusobnih prožimanja kultura dva svijeta, evropskog i islamskog. Stoga će se na njemu težiti proučavanju znanja koja su ugrađena u cjelokupnu, islamsku ali i zapadnu kulturu i civilizaciju, u humanističke i društvene znanosti, što bi trebalo biti u funkciji misije humanizma, međusobnog razumijevanja i tolerancije, građenja kulture uvažavanja drugog i drukčijeg, kulture dijaloga među narodima, njihovim religijama i različitim svjetovima kultura.

U početku, Fakultet je bio suočen sa znatnim teškoćama u provođenju svog studijskog programa. Glavni problemi bili su vezani za relativno slabo planiranje kadra, nepostojanje znanstveno-istraživačkih projekata i za nedostatak nastavnika sa odgovarajućim znanstvenim i nastavničkim zvanjima. Osim toga, program studija bio je nedovoljno razrađen. Nedostajali su mu ciklusi, odsjeci i smjerovi te profiliranost katedri, što ga je činilo zatvorenim za vertikalnu i horizontalnu prohodnost studenata. Međutim, od početka posljednje decenije prošlog stoljeća na Fakultetu islamskih nauka dogodile su se mnoge značajne promjene. Njegov studij se proširuje, osavremenjuje i smjelije otvara prema vani, zadobija vertikalnu perspektivu i profiliranost katedri. Ekspertni tim Fakulteta je 2002./2003. godine, na stanovitom uvažavanju načela Bolonjske deklaracije i zahtjeva tzv. European Credit Transfer System-a (ECTS-a), izradio novi studijski program, što ga je dodatno referiralo za uključivanja u veliku porodicu fakulteta Univerziteta u Sarajevu. Potpisivanjem ugovora o posebnim pravima i obavezama, Fakultet islamskih nauka će 2004. godine postati pridružena članica ovog univerziteta. Danas je Fakultet organiziran po shemi trirazinskog modela obrazovanja: dodiplomski studij, master i doktorski studij. U sklopu

16 Dragan Novaković, *Školstvo Islamske zajednice*, JUNIR, Niš, 2004, str. 100.

dodiplomskog ciklusa, ozbiljuju se programi tri studijska odsjeka: a) teološkog (*Usul el-din*), b) religijsko-pedagoškog (*el-tarbija el-dinija*) i c) Odsjeka za imame, hatibe i muallime.

Kad je Fakultet počinjao s radom, 1977. godine, njegovim pravilima nije bio predviđen postdiplomski master i doktorski studij. To je postalo moguće tek 1994./1995. akademske godine. Početak studija bio je obilježen znatnim teškoćama, inače svojstvenim tako velikim i zahtjevnim projektima. One su se, pored ostalog, očitovale u nedostatku dovoljnog broja univerzitetskih profesora, odsustvu jasnog koncepta i dovoljne osmišljenosti programa studija te stanovitim slabostima u organizaciji. Uz sve nedostatke koji su pratili početak rada studija, ovaj događaj ima izuzetno značenje; *prvi put je u obrazovnoj povijesti Bošnjaka organiziran najviši nivo studija*. Ovaj studij je konačno omogućavao sticanje znanstvenog stepena magistra iz oblasti islamskih znanosti i, nešto kasnije, iz religijske pedagogije. Programom postdiplomskih studija predviđeno je da kandidati koji uspješno završe master studij mogu upisati doktorat, čime dostižu stepen doktora znanosti, kao najviši stepen iz temeljnih islamskih disciplina koji se stiče na Fakultetu islamskih nauka. Osim navedenih programa studija, Fakultet povremeno ima na dispoziciji i poseban program, namijenjen *laicima*, intelektualnim znatiželjnicima i simpatizerima, različitog interesa, kulturno-religijskog i obrazovnog backgrounda, koji dolaze iz različitih područja društvenog i kulturnog miljea. Studij je organiziran pod nazivom *Diploma u islamskim naukama* i realizira se na bosanskom i engleskom jeziku. Cilj je zainteresiranim osobama ponuditi pregled islamskog učenja i njegove interpretacije te ih susresti sa znanstvenim uvidima u islamsku povijest, doktrine, izvore, pravo, institucije, mišljenja i kulturu, sa posebnim fokusom na islam u Bosni i Hercegovini.¹⁷ Ovakav studij čini novo iskustvo u fakultetskoj ponudi u okviru bosanskohercegovačkog visokoškolskog obrazovnog prostora.

Obrazovne programe Fakulteta sada izvode neki od nauglednijih bošnjačkih inte-

¹⁷ Vidi: Ismet Bušatlić (ur.), *Fakultet islamskih nauka u Sarajevu 2006./2007*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2007, str. 16.

lektualca i znanstvenika, sa visokim kompetencijskim referencama iz različitih područja islamske misli i znanosti. Njegovi profesori i saradnici svoje obrazovanje sticali su u Bosni i Hercegovini, ali i na uglednim univerzitetima u Egiptu, Saudijskoj Arabiji, Maleziji, Maroku, Engleskoj i Sjedinjenim Američkim Državama. Njihov doprinos afirmiranju islamske znanosti i intelektualnosti u našem bosanskohercegovačkom, balkanskom i zapadnoevropskom kulturnom prostoru već ima svoju neporecivo značajnu povijest. Neki od profesora FIN-a su i članovi znanstvenih institucija najvišeg akademskog nivoa u muslimanskim zemljama.

Islamski pedagoški fakultet u Zenici

Islamski pedagoški fakultet u Zenici je transformirani i prošireni oblik Islamske pedagoške akademije osnovane u godini (1993.) koja predstavlja jedan od najdramatičnijih i, po opstanak Bošnjaka, jedan od najneizvjesnijih perioda u njihovoj povijesti. Nakon rušenja komunističkog sistema i demokratizacije bosanskohercegovačkog društva, uvedena je, po ugledu na zapadnoevropske zemlje, vjeronauka u državne škole. Ovaj događaj, izuzetnog duhovnog, religijskog i odgojno-obrazovnog značaja, Islamska zajednica nije spremno dočekala. Ona nije raspolagala kadrom koji bi mogao stručno i pedagoški relevantno odgovoriti zahtjevima školske vjeronauke. Jedino valjan odgovor bio je osnivanje institucija akademskog nivoa koje će usredsređeno, kompetentno i savremeno, na dostignućima recentne pedagoške znanosti, obrazovati nastavnike islamske vjeronauke. Iz ove sasvim neposredne potrebe nastala je Islamska pedagoška akademija u Zenici, koja će kasnije, usljed naraslih stručnih i znanstvenistraživačkih moći, biti transformirana u Islamski pedagoški fakultet. Zamišljena je kao dinamična i, za nova znanstvena saznanja i iskustva, otvorena institucija, osjetljiva za zahtjeve *živog* islama, savremene potrebe i naročitu narav svijeta u kome djeluje.

Nastavnim programom ove institucije nastojalo se odgovoriti dvjema temeljnim potrebama: potrebi za sticanjem neophodnih pedagoških znanja i nužnom didaktičko-metodičkom

osposobljenošću studenata i potrebi proširenog poznavanja islama u kontekstu zahtjeva novog školskog predmeta, *islamske vjeronauke*. Stoga se težilo da dio kurikuluma koji se odnosi na vjerske predmete bude stavljen u pedagoški kontekst kako bi zadobio nužnu didaktičko-metodičku intencionalnost, odgovorio ciljevima škole i pedagoškim standardima njene nastave, a da njegov općeobrazovni, lingvistički i pedagoško-psihološki dio bude zasnovan na načelima islamske obrazovanosti i prožet njenim ethosom. Fakultet slijedi i nastavlja razvoj tradicije islamskog religijsko-pedagoškog obrazovanja koje je uspostavljeno još u sistemu medresa i nastavljeno u Daru'l-mualiminu. Danas je djelatnost Fakulteta usredsređena na tri prioriteta područja: područje nastave, koja se organizira u okviru dva odsjeka: Odsjeka za vjeronauku i Odsjeka za socijalnu pedagogiju, područje istraživanja i područje pedagoškog menadžmenta.

Da bi usredsređeno podržao i unaprijedio rad u potonja dva područja djelovanja, na Fakultetu je 2002. godine osnovan Centar za pedagoški menadžment. Bilo je planirano da se njegovim djelovanjem pripreme pretpostavke za osnivanje Instituta za pedagoška istraživanja, što bi bila prva institucija te vrste u Bosni i Hercegovini. Međutim, Centar se, nažalost, ne razvija planiranom dinamikom, što je posljedica odsustva svijesti o njegovom značaju, nedovoljne akademske fokusiranosti Islamske zajednice i nepostojanja strateškog planiranja znanstveno-istraživačkih djelatnosti u domenu odgoja i obrazovanja, što bi moglo dovesti u pitanje ozbiljenje plana o osnivanju Instituta.

Osnivanje Odsjeka za socijalnu pedagogiju čini jedan od najznačajnijih događaja u razvoju Islamskog pedagoškog fakulteta. Riječ je o novoj pojavi u obrazovnoj povijesti Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini. Nastao je iz potrebe da se iz duhovnih i vjerskih iskustava islama i savremene znanosti intervenira u socijalno-pedagoškoj praksi. Osnovu kurikularne strukture Odsjeka čine fundamentalne i aplikativne znanosti: pedagoške, psihološke, sociološke, ali i filozofske, duhovne i vjerske; njegov studijski program zasnovan je na principu integralnog odgoja i obrazovanja, u kome se, pored poučavanja i sticanja znanja (*ta'lim*),

posebna pažnja pridaje *orijentacijskom znanju* te oplemenjivanju duše i duhovnom oblikovanju uma (*tarbiyya*), što osigurava međusobno prožimanje formativne i informativne dimenzije studija.

Kombinirano primjenjujući savremene i tradicionalne metode rada s mladima, pokušava se unijeti novi kvalitet u znanje i njegovu praktičnu primjenu. Tako se npr. razvija refleksivno i kontemplativno znanje, koje potiče osjetljivost u umijeću traženja međusobnih povezanosti, kritičnost, umijeće konstruiranja obrazloženja i procjene posljedica. Na taj način se pomaže mladom čovjeku da, uz stalno korištenje resursa islamskog ethosa, njegove kulture i duhovnosti kojoj od rođenja pripada, ovlada konceptom ključnih kompetencija i tako razvije moći korisnog i djelotvornog funkcioniranja u svijetu u kome živi. U sklopu znanstveno-istraživačkog područja djelovanja, Fakultet u okviru Odsjeka za socijalnu pedagogiju organizira znanstveno-stručne konferencije s međunarodnim sudjelovanjem. Od osnivanja Odsjeka, 2005. godine, organizirane su dvije konferencije pod nazivom *Sistem preveniranja socijalnog isključivanja mladih*. Prvom konferencijom (2006.) težilo se, iz horizonta znanstveno-istraživačkih kompetencija, afirmirati područje opće prevencije namijenjene djeci i mladima primjenom konstrukta *teorije pozitivnog razvoja*, a drugom (2007.) propitati područje selektivne prevencije, dakle rizičnog konteksta u kome se mladi čovjek razvija. Za ovaj Odsjek bi se već sada moglo reći da predstavlja primjer uspješnog muslimanskog visokoškolskog studijskog projekta u ovom dijelu Evrope.

Islamski pedagoški fakultet je, također, pridružena članica Univerziteta u Zenici, ali *sa jednakim pravima i obavezama* kao i ostale njegove članice, kako je potcrtano u pravilima Fakulteta, i sa, u određenoj mjeri, pridržanom *statusnom diskrepancom*. Ovaj Fakultet je, po svemu sudeći, najdalje otišao u, zasada bezalternativnom, procesu integracija islamskih fakulteta u neki od postojećih univerziteta u Bosni i Hercegovini, koji su sekularne institucije *par excellence*. Ova činjenica, kao i nepostojanje alternativnih rješenja, neprepoznavanja značaja izazova Bolonjskog procesa te odsustvo svijesti o njenim

mogućim implikacijama za identitet islamskog visokoškolskog obrazovanja, sama po sebi već proizvodi upozoravajuću ambivalenciju.

Kao član Univerziteta u Zenici - koji je, zajedno sa ostalim univerzitetima u Bosni i Hercegovini, preuzeo obaveze da će do 2010. godine provesti reformu visokog obrazovanja prema Bolonjskoj deklaraciji i ispuniti uslove za ulazak u *European Higher Education Area* (EHEA) - Fakultet je svoj studijski program, *mutatis mutandis*, usaglasio sa osnovnim načelima Bolonjske deklaracije i otpočeo primjenu modela 3+2 (Odsjek za islamsku vjeronauku), odnosno 4+1 (Odsjek za socijalnu pedagogiju). Ovim neposredno počinje ozbiljivati preuzetu obavezu usklađivanja studijskih programa na nivou Fakulteta sa ECTS-om. Do ove godine je taj program primjenjivan samo na nivou prvog ciklusa (dodiplomskog) studija, a od 2008./2009. godine primjenjivat će se i u drugom ciklusu (diplomskom master studiju), koji je planiran pod nazivom: *Menadžment kvaliteta u religijskoj edukaciji*.

Islamski pedagoški fakultet u Bihaću

Islamska pedagoška akademija u Zenici će, svojim studijskim profilom, organizacijom, statutom i nastavnim programom, postati obrazac na kome je, prvo 1995. godine, nastala Islamska pedagoška akademija u Bihaću, potom 1997. godine studijski smjer islamske vjeronauke na Pedagoškoj akademiji u Mostaru te Islamska pedagoška akademija u Novom Pazaru. Sve ove akademije su kasnije transformirane u fakultete, a studijski smjer islamske vjeronauke u Mostaru je prestao sa radom.

Osnivanje Islamske pedagoške akademije u Bihaću prethodilo je osnivanju Bihaćkog univerziteta, što je ovoj instituciji omogućilo da postane jedna od njegovih konstitutivnih članica. Ona je, zapravo, bila prva islamska obrazovna institucija u Bosni i Hercegovini koja je postala dio univerzitetske strukture.

Fakultet se od osnivanja nije značajnije razvio. Njegov studijski program je nerazrađen i neisprofiliran. Većina njegovih nastavnika ima status spoljnih saradnika. Samo je nekoliko njih, koji ispunjavaju univerzitetske kriterije, u stal-

nom radnom odnosu. Međutim, kako je i ovaj fakultet, kao član Univerziteta, preuzeo obaveze primjene Bolonjskih standarda u organizaciji i nastavi, njegovo rukovodstvo je u posljednje vrijeme formiralo nekoliko stručnih timova čija je zadaća izrada elaborata za nove odsjeke diplomskog studija i za diplomski master studij.

Jedina značajnija prednost ovog Fakulteta u odnosu na islamske fakultete u Sarajevu i Zenici sastoji se u, za naše prilike, izvrsnim prostornim mogućnostima koje je investicijama osigurao Visoki saudijski komitet za pomoć Bosni i Hercegovini.

KAKO DALJE?

Bosna i Hercegovina je 2003. godine prihvatila obaveze za provođenje reforme visokog obrazovanja i usklađivanje svojih studijskih programa sa *European Credit Transfer System* (ECTS-om), jednim od dijelova Bolonjskog procesa. Ovim je ona ušla u red evropskih zemalja koje su se obavezale da će do 2010. godine ispuniti uslove za potpuni prelazak na novi način studija i tako i sama postati neposredni učesnik u građenju *European Higher Education Area* (EHEA). Aktivnosti koje se ovih godina provode na univerzitetima i fakultetima u BiH usredsređene su na ispunjavanje preuzetih Bolonjskih obaveza kako bi se do kraja 2009. godine stekli svi potrebni uslovi za akreditaciju. Dio ovog procesa su i islamske visokoškolske institucije, što će, nužno, njihovom budućem razvoju odrediti novu perspektivu i u stanovitoj mjeri uticati na promjenu karaktera, a možda i islamskog identiteta njihovog obrazovanja. Ukoliko islamski fakulteti ostanu dio ovog procesa, pitanje na koje je potrebno što prije dobiti valjan odgovor je hoće li prilagođavanje novom sistemu obrazovanja, koji je zasnovan na načelima svijeta koji su u najvećoj mjeri oblikovale kršćanske vrijednosti, nužno podrazumijevati promjenu islamskog identiteta obrazovanja na visokoškolskim institucijama Islamske zajednice i prihvatanje nove paradigme, koja, umjesto islamske, nudi *orijentalističku* ili, pak, *eurocentričnu* sliku islama?

Osnivanjem Fakulteta islamskih nauka te Islamskog pedagoškog fakulteta u Zenici i onog u Bihaću, muslimani Bosne i Hercego-

vine još nisu sasvim dosegli ideju univerziteta, niti sazreli za izgradnju obuhvatnog islamskog odgojno-obrazovnog sistema u kome bi njegove visokoškolske institucije mogle funkcionirati u vjernosti islamu i odgovarati na zadaće što ih pred njih postavlja obrazovanje u XXI. stoljeću.

Iako su ove institucije nastale u okvirima Islamske zajednice Bosne i Hercegovine, za njih se ne bi moglo reći da su dio jedinstvenog, osmišljenog i međusobno usaglašenog sistema visokoškolskog obrazovanja. One, nažalost, funkcioniraju odvojeno i, manje-više, određene su voljom pojedinaca ili malih, zatvorenih kolektiviteta, ispunjavajući pri tome uglavnom zadatke koje su same sebi postavile. Njihove pojedinačne snage su sasvim nedovoljne da prepoznaju izazove što ih donose promjene u evropskom visokoškolskom obrazovnom prostoru, koje su, kao što smo vidjeli, označene karakterističnom sintagmom *Bolonjski proces*.¹⁸ Međusobno nepovezane i usitnjene snage visokoškolskih institucija Islamske zajednice suviše su slabe da bi ispunile zadaću čuvanja islamskog identiteta svog obrazovanja u transformativnom prostoru postmoderniteta. Rješenje koje su *odabrane* situacijski je određeno i može se smatrati *ad hoc* rješenjem. Umjesto ujedinjenosti u jedinstvenoj krovnoj akademskoj instituciji Islamske zajednice, one trenutno ostvaruju članstvo u sasvim sekularnim univerzitetima u gradovima u kojima djeluju, što bi već u bliskom periodu moglo ishoditi potpunim gubitkom njihovog akademskog subjektiviteta.

U mjesecima koji slijede predstavnici islamskih fakulteta u BiH, njihovi dekani, prodekani za nastavu i znanstveno-istraživački rad te predsjednici odsjeka i katedri, trebali bi organizirati i izvršiti preliminarne pripreme koje bi trebale izhoditi donošenje platforme zajedničkog djelovanja u novim okolnostima

18 U Bologni je 1088. godine, na zapadno-kršćanskoj obrazovnoj matrici, nastao prvi evropski univerzitet. U potrazi za svojom *identitetnom jezgrom* Zapad se vraća *latinitetu srednjovjekovlja* i prepoznaje ga kao kvintesenciju svijete genuine tradicije koju treba ugrađivati u budućnost. To fundamentalno opredjeljenje potvrđuje i reforma njegovog visokoškolskog obrazovanja, koja se događa pod imenom „Bolonjskog procesa“, čime, i u ovom području, posvjedočuje vjernost primordijalnoj kršćansko-evropskoj tradiciji.

kako bi se što adekvatnije odgovorilo novoj situaciji u visokoškolskom obrazovanju i izazovima Bolonjskog procesa. Ovi razgovori bi također imali cilj preispitivanje i redefiniranje statusa i uloge ovih institucija, usklađivanje njihovih nastavnih programa i svih ostalih akata te možda i donošenje zajedničke deklaracije, koja bi sadržavala osnovne principe njihove reforme i budućeg razvoja.

Ideja o osnivanju *islamskog univerziteta* u Bosni i Hercegovini već je izvjesno vrijeme prisutna u muslimanskim intelektualnim krugovima. Međutim, izgleda da je upravo nastupio pravi trenutak da se ona potpuno aktuelizira i da se sasvim neposredno i odgovorno pristupi propitivanju realnih mogućnosti za njenim ozbiljenjem. Neka nam bude dopušteno nekoliko naznaka. Ideja univerziteta je, naravno, velika ideja, koja svjedoči o intelektualnoj zrelosti i kvalitetu kulturnih dometima jednog naroda. Da bi se ona, u našim okolnostima, mogla ostvariti u skladu sa svojim pojmom nužno je uspostaviti jedinstven obrazovni sistem, koji bi bio savremen, zasnovan na jedinstvenom konceptu i potčinjen jednom uzvišenom cilju, jer sistem danas, smatraju primjerice autori „opće teorije sistema“¹⁹, ima presudno značenje u određivanju kvaliteta svakog obrazovanja, naročito visokog. Stoga zastarjeli i neproduktivni sistemi - koji sputavaju kreativnost ljudi i dopuštaju neracionalno trošenje njihove energije, koji ne razvijaju odgovornost, ne unapređuju zajednički rad i ne potiču međusobno povjerenje - moraju se mijenjati. Po mišljenju W. E. Deminga preko devedeset posto *problema leži u sistemu a ne u ljudima*.²⁰

Islamski univerzitet u Bosni i Hercegovini kao evropskoj zemlji mogao bi imati perspektivu i stvarni *raison d'être* tek kao dio jednog uređenog, savremenog i funkcionalnog općeg sistema obrazovanja Islamske zajednice. A takav sistem nije nešto vanjsko, on je *tu, u nama*, gdje

19 Ova teorija se bavi općim svojstvima i zakonitostima sistema i kao takva postala je temeljem savremene znanosti o odgoju Vidi: Eckard Koenig i Peter Zedler, *Teorija znanosti o odgoju*, Educa, Zagreb, 2001, str. 185-189.

20 Vidi: Diane Chelsom Gossen i Judy Anderson, *Stvaranje uvjeta za kvalitetne škole*, Alinea, Zagreb, 1996, str. 20.

se, ustvari, i začinju sve akcije i sve stvarne promjene i istinsko putovanje u bolju budućnost

Osim toga, islamski univerzitet bi trebao biti zasnovan na rehabilitiranoj i obnovljenoj islamskoj etici rada i punoljetnoj odgovornosti za ono što činimo; na svijesti o načelima živog islama i njegovim vjerodostojnim značenjima; na međusobnom povjerenju, priznavanju²¹ i solidarnosti; na utemeljenom samopouzdanju i odgovornosti; na moralnim načelima koja se odnose na obaveze prema zajednici i svim njenim članovima; na osjećaju za zahtjeve našega vremena i osobitu narav svijeta u kojem živimo; na kvalitetnom i kompetentnom znanju i spremnosti da sebe mijenjamo kako bi tek mogli zaslužiti mijenjanje okolnosti. Ako se promijene ljudi koji čine jedan sistem, i on sam se, nužno, mijenja.

Osnivanjem islamskog univerziteta postojeće visokoškolske institucije Islamske zajednice bi postale *genuinim dijelom* jedinstvene cjeline i stekle primjeren akademski subjektivitet, povećale svoj izgled za povezivanje i saradnju sa islamskim univerzitetima u muslimanskom svijetu, ojačale moći očuvanja islamskog identiteta svog obrazovanja i oblikovale znatnije kompetencije za promoviranje duhovnih i intelektualnih vrijednosti islama u evropskom kulturnom prostoru. Kao takve bi zajedno sa sličnim univerzitetima u muslimanskom

21 Ugledni američki znanstvenik japanskog porijekla Francis Fukuyama u svojim knjigama *The End of History and the Last Man (Kraj povijesti i posljednji čovjek)* i *Trust (Povjerenje)* iznosi tvrdnju da su ove dvije vrijednosti (*povjerenje* i *priznavanje*) od najpresudnijeg značenja za uspješno i kvalitetno funkcioniranje suvremenih društava. Po njemu je *priznavanje vlastitog dostojanstva* od strane drugih tako fundamentalan i dubok poriv "da postaje jedan od glavnih pokretača cjelokupnog povijesnog procesa razvoja čovječanstva" a međusobno *povjerenje* unutar društvenih zajednica temeljni uvjet njihovog uspjeha u suvremeneom svijetu beskrupulozne konkurencije. Dobrobit neke nacije i sposobnost za konkurenciju uvjetovana je "jednim jedinim kulturnim obilježjem, a to je upravo stupanj povjerenja svojstven tom društvu." Društvena vrijednost što je pretstavlja *povjerenje* u budućnosti će postati važnija od svake druge vrste kapitala. Samo društvo s visokim stupnjem društvenog povjerenja moći će izgrađivati i održavati sigurne i efikasne sisteme. (Vidi: Francis Fukuyama, *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994, str. 17-18.)

i evropskom svijetu mogle razvijati saradnju i zajedno učestvovati u građenju jedinstvenog obrazovnog prostora, što bi omogućilo usklađivanje obrazovnih programa, razmjenu iskustva, osiguralo prohodnost nastavniciima i studentima, te racionalnije i djelotvornije korištenje znanstvenih i obrazovnih resursa.

Literatura

- 1 Adivar, Adnan A., *Nauka kod osmanskih Turaka*, prijevod Kerima Filan, Islamska pedagoška akademija u Zenici, Zenica, 1999.
- 2 Astin, Alexander, *Assessment for Excellence: The Philosophy and Practice of Assessment and Evaluation in Higher Education*. ORYX Press, Westport, Conn, 1993.
- 3 Bok, Derek: *Universities in the Marketplace (The Commercialization of Higher Education)*, Princeton University Press, 2003.
- 4 Buljina, Halid, *Sto godina muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini*. U: *Glasnik Vrhovnog islamskog starješinstva*, Vrhovno islamsko starješinstvo, Sarajevo, 2/1989.
- 5 Bušatlić, Ismet (ur.), *Fakultet islamskih nauka u Sarajevu 2006/2007*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 2007.
- 6 Ćurić, Hajrudin, *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1983.
- 7 Filipović, Muhamed, *Bosna i Hercegovina: Najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice*, Compact-E, Sarajevo, 1997
- 8 Fukuyama, Francis, *Kraj povijesti i posljednji čovjek*, prijevod Rajka Rusan Polšek, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.
- 9 Fukuyama, Francis, *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, Free Press Paperbacks, New York, 1996.
- 10 Gossen, Diane & Anderson, Judy, *Creating the Conditions, Leadership for Quality Schools*, New View Publications, Chapel Hill, NC, 1996.
- 11 Kant, Immanuel et all., *Ideja univerziteta*, Globus, Zagreb, 1991.
- 12 Kasumović, Ismet, *Školstvo i obrazovanje u Bosanskom ejaletu za vrijeme osmanske uprave*, Islamski centar Mostar, Mostar, 1991.
- 13 König, Eckard & Zedler, Peter, *Theorien der Erziehungswissenschaft: Einführung in Grundlagen, Methoden und praktische Konsequenzen*, Deutscher Studien Verlag, Weinheim, 1998.
- 14 Lesourne, Jaques, *Obrazovanje & društvo: izazovi 2000. godine*, Educa, Zagreb, 1993.
- 15 Nakičević, Omer (ur.), *Historijski razvoj Fakulteta islamskih nauka*, Fakultet islamskih nauka, Sarajevo, 1998.
- 16 Nasr, Seyyed Hossein, *Science and Civilization in Islam*, The Islamic Text Society, Cambridge, 1987.
- 17 Novaković, Dragan, *Školstvo islamske zajednice*, JUNIR, Niš, 2004.
- 18 Truhelka, Ćiro, *Gazi Husrefbeg, njegov život i njegovo djelo*. U: *Glasnik Zemaljskog muzeja Bosne i Hercegovine*, XXIV., Zemaljski muzej, Sarajevo, 1912, str. 80-95
- 19 Von Gladiß, Almut, *Architecture of the Ottoman Empire*. U: Hattstein, Markus; Delius, Peter (ur) *Islam - Art and Architecture*, Könemann Verlagsgesellschaft mbH, Cologne, 2000.

Summary

ISLAMIC HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS
IN BOSNIA AND HERZEGOVINA AND
DEVELOPMENT PERSPECTIVES

Isanovic Nusret

The beginnings of higher education in BiH are connected to the establishment of Ottoman System of madrasas and to the founding of its most representative traditional educational institution, the Madrasa of Gazi Husrev Bey in Sarajevo. From its founding in the year 1537 on, it has been ranked higher than other madrasas in this region being the place where the higher Islamic education was acquired. Later on several other schools there were founded that, to the certain extent, had the character of higher educational institutions. Those are: Dar al-Mu'allemin (1869) and School of Shari'a Law (1889). However, the very first educational institution that was aimed at achieving the genuine level of higher education, in the modern sense of the word, was The Higher Islamic School for Shari'a and Theology (1935).

The paper is especially focused on higher education institutions founded by Islamic Community in BiH during the past three decades of the 20th century. Those institutions are: the Faculty of Islamic Studies in Sarajevo (1977), Islamic Pedagogical Faculty in Zenica (1993) and the Islamic Pedagogical Faculty in Bihać (1997). Despite the fact that these institutions were founded by Islamic Community, it cannot be said that they are part of a united, justified and inter-coordinated system of higher education. They are not gathered under a unique roof of academic institution of Islamic Community in BiH, but each of them has a status of adjoined member to one of the three completely secular universities.

In 2003, BiH took over the implementation of the higher education reform. It implies arrangement of its study programs according to ECTS that has been prescribed by the principles of Bologna process to participate in European Higher Education Area. Participation of Islamic institutions of higher education in this process will determine the new perspective of their future development and, to a certain extent, cause the change of their nature, perhaps the very Islamic identity of their education. The question this paper raises is: will the adjustment to the new system of education, based on the principles formed by Christian values, imply the change of Islamic identity of education in higher education institutions of Islamic Community in BiH and gradually bring them to adopting the oriental and Eurocentric image of Islam instead of the Islamic one?

The paper also actualizes possibilities for establishing the Islamic University in BiH. Under such university, the present higher education institutions of Islamic Community would become a genuine segment of the united structure by acquiring an appropriate academic subjectivity.

موجز

مؤسسات التعليم الإسلامي العالي في البوسنة والهرسك
وأفاق تطورها

نصرت إيسانوفيتش

ينتمي مسلمو البوسنة والهرسك – حسب تصنيف الأنماط الاجتماعية في الثقافة الإسلامية عند مونتيل Monteil وسيد حسن نصر – إلى المنطقة التركية في الثقافة الإسلامية. كانت البوسنة خلال أكثر من ألف عام نقطة تجمع مختلف العوالم من الشرق والغرب؛ الأرثوذكسية والكاثوليكية والإسلام. وقد كان لهذه الحقيقة انعكاسها على السمة المتميزة للثقافة والتعليم فيها. وترتبط بداية التعليم العالي في البوسنة والهرسك بوضع نظام المدارس العثماني، وتأسيس أشهر المؤسسات التعليمية التقليدية في البوسنة والهرسك، ألا وهي مدرسة الغازي خسرو بيك في سراييفو، والتي تأسست سنة 1537 م، وكانت منذ تأسيسها تصنف في مرتبة أعلى من باقي مدارس المنطقة، إذ كانت تعتبر مكانا لتحصيل التعليم الإسلامي العالي.

وجاء بعد ذلك تأسيس عدد من المدارس التي اتسمت بصفات مؤسسات التعليم العالي، مثل دار المعلمين (1869) والمدرسة القانونية الشرعية (1889). ولكن المدرسة الأولى التي أسست منذ البداية على أنها مؤسسة حقيقية للتعليم العالي بالمفهوم الحديث، كانت المدرسة الدينية الشرعية الإسلامية العليا (1935). وخلافا لمدرسة الغازي خسرو بيك التي تقوم على أسس النموذج التعليمي الإسلامي، فإن هذه المدارس – رغم غلبة المضامين الإسلامية في مناهجها – إلا أنها تخلت عن ذلك النموذج واعتمدت النمط الأوروبي الغربي الحديث في التعليم.

يركز هذا المقال على مؤسسات التعليم العالي التي أسستها المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك في العقود الثلاثة الأخيرة من القرن العشرين، وهي: كلية الدراسات الإسلامية في سراييفو (1977)، وكلية التربية الإسلامية في زينيتسا (1993)، وكلية التربية الإسلامية في بيهاتش (1997). وبالرغم من أن المشيخة الإسلامية هي المؤسس لهذه الكليات، إلا أنه لا يمكن القول بأنها جزء من نظام موحد ومنسق للتعليم العالي. فهي ليست تحت سقف أكاديمي واحد في المشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك، بل إن الوضع القانوني لكل منها يجعلها عضوا ملحقا بواحدة من ثلاث جامعات علمانية.

لقد أخذت البوسنة والهرسك على عاتقها سنة 2003 تطبيق الإصلاحات في نظام التعليم العالي، وهذا يعني ملاءمة برنامج الدراسة مع نظام ECTS الأوروبي الذي تفرضه أحكام عملية بولونيا، وذلك من أجل الانضمام إلى حيز التعليم العالي الأوروبي. إن مشاركة المؤسسات الإسلامية للتعليم العالي في هذه العملية سوف يحدد أفاقا جديدة لتطورها المستقبلي، مما سيؤدي إلى تغيير في سماتها، وربما يؤثر أيضا على الهوية الإسلامية للعملية التعليمية فيها. والسؤال الذي يطرحه هذا المقال هو: هل تقتضي الملائمة مع النظام التعليمي الجديد القائم على القيم النصرانية، تغيير الهوية الإسلامية لمؤسسات التعليم العالي التابعة للمشيخة الإسلامية في البوسنة والهرسك، وهل سيؤدي ذلك إلى اعتماد الصورة الاستشراقية والأورو-مركزية عن الإسلام بدلا من الصورة الإسلامية؟

ويعيد هذا المقال طرح مسألة تأسيس جامعة إسلامية في البوسنة والهرسك. وإذا حدث هذا فسيكون بإمكان مؤسسات التعليم العالي الحالية في المشيخة الإسلامية أن تحصل على كيان أكاديمي مناسب وتصبح جزءا حقيقيا ضمن بنية موحدة، مما سيؤدي إلى زيادة قوى المحافظة على الهوية الإسلامية للتعليم واكتساب القدرة على تعزيز قيم الإسلام الروحية والأخلاقية والفكرية ضمن الفضاء الثقافي الأوروبي.